

วิถีชีวิตของคณงานก่อสร้างหญิงในภาคอีสาน

Way of Life of Female Construction Workers in Isan

ศิริพร จิรวัดน์กุล*
อรุณ จิรวัดน์กุล** , บุญศรี ปราบณศักดิ์*
พรทิพย์ คำพอ*, บัณฑิต ถิ่นคำพร**

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องวิถีชีวิตของคณงานก่อสร้างหญิงในภาคอีสาน มีเป้าหมายเพื่ออธิบายสถานภาพทางสังคมและวิถีชีวิตของคณงานก่อสร้างหญิง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยคุณภาพ คณงานก่อสร้างหญิงจำนวน 248 คน ในจังหวัดขอนแก่นร่วมในการศึกษาครั้งนี้ เก็บข้อมูลโดยการสังเกตสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก ได้ผลการศึกษาที่สำคัญดังนี้ (1) คณงานส่วนใหญ่พักอยู่ที่บ้านตนเอง ใช้วิธีเดินทางไปกลับ คณงานอีกจำนวนหนึ่งพักอยู่ในที่พักใกล้สถานที่ก่อสร้าง ซึ่งที่พักมีลักษณะคับแคบ แออัด มืดทึบ และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สกปรก (2) อิทธิพลทางสังคม วัฒนธรรม บทบาทหญิง-ชาย ทำให้คณงานก่อสร้างหญิงเป็นทั้ง "เบียดบน" และ "เบียดล่าง" และตกอยู่ในสภาพผู้ไร้โอกาสในกลุ่มด้วยโอกาส

Abstract

The study of "Way of life of Female Construction Workers in Isan" aims to describe social status and way of life of the female construction workers. Using qualitative study, 248 Female workers who were working in Khon Kaen participated in the study. Observations, focus group discussions, and in-depth interviews were conducted. Major findings are as follows: (1) Majority of workers stay in their own houses. Some of them stay in the camp sites that are crowded and poor environment. (2) According to a sociocultural pattern and gender role, female workers are in both status, superior and inferior. They are also a powerlessness group of the silent and minority group in Thai Society.

*คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

**คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

1. บทนำ

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2537) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการก่อสร้างเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ ๆ มากมาย จึงมีคนงานก่อสร้างจำนวนมาก งานก่อสร้างเป็นงานที่เสี่ยงต่ออุบัติเหตุ และเป็นงานหนักที่ส่งผลถึงภาวะสุขภาพอนามัยของผู้ทำงานก่อสร้าง ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2534 พบว่ามีอุบัติเหตุจากการทำงานก่อสร้างถึง 15,628 ครั้ง มีคนตาย 132 ราย ทุพพลภาพ 317 ราย (กรมแรงงาน, 2534)

ปรากฏการณ์อีกประการหนึ่งคือ ในสถานก่อสร้างแต่ละแห่งมีคนงานก่อสร้างหญิงจำนวนมากไม่น้อยทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับคนงานชาย การที่ผู้หญิงเหล่านี้ต้องมาทำงานก่อสร้างนอกเหนือจากงานบ้านและงานในไร่นาตามปกติ จึงเป็นเรื่องน่าสนใจศึกษาว่าวิถีชีวิตของสตรีอีสานส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

เนื่องจากสตรีอีสานมีบทบาทอย่างสำคัญทั้งในครอบครัวและระบบเศรษฐกิจ ภาวะทางสังคมและสุขภาพของสตรีจึงเป็นสิ่งสำคัญ การจะเข้าใจภาวะทางสังคมและสุขภาพจะต้องเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับวัฒนธรรม ดังนั้น ในการกำหนดนโยบายด้านการบริการสุขภาพรัฐจำเป็นต้องมีข้อมูลพื้นฐานทางด้านสังคมและวิถีชีวิตของประชากรเป้าหมาย ให้ถูกต้องครบถ้วนอยู่ในระดับหนึ่ง การวิจัยเรื่องวิถีชีวิตของคนงานก่อสร้างหญิง เพื่อวิเคราะห์บริบททางสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเกิดปัญหาสุขภาพและสังคมของคนงานก่อสร้างหญิง จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำมาซึ่งข้อมูลและความเข้าใจที่ถูกต้อง และผู้ที่รับผิดชอบจักได้จัดบริการสุขภาพอนามัยให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ปรากฏ

2. วิธีการวิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นความจริง มีความหลากหลาย

และมีการตรวจสอบซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีเก็บข้อมูลหลายแบบ เก็บหลายแหล่ง ในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน วิธีเก็บข้อมูลที่เลือกใช้ คือ

2.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หมายถึง การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่ และกำหนดไว้อย่างเป็นระเบียบ เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนก่อสร้าง และกิจวัตรประจำวันของคนงานก่อสร้าง โดยการเข้าไปอยู่ในบริเวณที่พักคนงานทั้งในช่วงเวลางานปกติ (7.00-17.00) และนอกเวลางานสังเกตสิ่งต่าง ๆ พร้อมทั้งสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ

2.2 การสนทนากลุ่ม เป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างกว้างขวางในประเด็นที่เป็นหัวข้อการสนทนา (Denzin, 1978) เพื่อให้สมาชิกกลุ่มมีความรู้สึกเป็นอิสระที่จะแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่และสามารถให้ข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ได้ดีที่สุด ผู้วิจัยจึงจัดสมาชิกกลุ่มแต่ละกลุ่มให้มีความคล้ายคลึงมากที่สุด มีลักษณะร่วมกัน ไม่ให้ใครมีอำนาจเหนือใครเกิดความเกรงใจกัน การวิจัยครั้งนี้จึงแบ่งกลุ่มสนทนา ดังนี้ กลุ่มภรรยาคนงานก่อสร้างที่เป็นคนภาคอีสาน 2 กลุ่ม กลุ่มภรรยาคนงานก่อสร้างที่เป็นคนภาคอื่น ๆ 1 กลุ่ม กลุ่มคนงานก่อสร้างหญิงชาวอีสานที่ทำงานไป-กลับ 1 กลุ่ม กลุ่มคนงานก่อสร้างชายชาวอีสานที่ทำงานไป-กลับ 1 กลุ่ม กลุ่มคนงานก่อสร้างชายชาวอีสานที่พักในที่พัก 2 กลุ่ม กลุ่มคนงานก่อสร้างหญิงภาคอื่นที่พักในที่พัก 1 กลุ่ม ทั้งนี้กลุ่มภรรยาคนงานก่อสร้างทั้งหมดพักอยู่ที่พักคนงาน และทั้งหมดเคยเป็นกรรมกรก่อสร้าง แต่ในช่วงเวลาดำเนินการเก็บข้อมูลเป็นช่วงที่พักงานเพื่อดูแลลูก

การสนทนากลุ่มแต่ละครั้งใช้เวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่งถึงสองชั่วโมง ในช่วงเย็นหลังเลิกงาน (17.00-

20.00 น.) บรรยากาศในการสนทนามีความเป็นกันเองและเปิดเผยมาก สมาชิกทุกคนร่วมให้ข้อมูลและแสดงความรู้สึก ความคิดเห็นต่อการเป็นคณงานก่อสร้างกันอย่างกว้างขวาง คำสนทนาทั้งหมดถูกบันทึกลงในเทปบันทึกเสียง พฤติกรรมต่างๆที่น่าสนใจ ผู้บันทึกการสนทนาได้จดบันทึกไว้

2.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกคณงานก่อสร้าง 10 คน โดยเลือกสัมภาษณ์คณงานก่อสร้างที่มีประสบการณ์ในสถานการณ์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสังคมและสาธารณสุข เช่น ได้รับอุบัติเหตุร้ายแรง ทำงานคนเดียวเลี้ยงลูก 3 คน สามไม้ได้อยู่ด้วย ติดเชื้อ เอช ไอ วี เป็นต้น

นอกจากนั้นผู้วิจัยสัมภาษณ์หัวหน้าคณงานผู้คุมงานก่อสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง เจ้าหน้าที่กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เจ้าหน้าที่สาธารณสุข รวมทั้งหมด 17 คน ถ้อยคำสัมภาษณ์และสนทนาทั้งหมดบันทึกลงในเทปบันทึกเสียง

ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลคือผู้วิจัยที่ผ่านการศึกษาและมีประสบการณ์การทำวิจัยเชิงคุณภาพมาแล้ว การรวบรวมข้อมูลใช้เวลา 6 เดือน ระหว่างเดือนกันยายน 2537 - มีนาคม 2538

บรรยากาศในการสังเกต สนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์ ดำเนินไปอย่างเป็นกันเองคณงานที่ร่วมในการวิจัยกระตือรือร้นที่จะร่วมสนทนาให้ข้อมูล ทั้งยังมีความรู้สึกดีใจที่มีคนสนใจเอาใจใส่ซักถามชีวิตความเป็นอยู่ร่วมรับรู้ความรู้สึกของพวกเขา และหวังว่างานวิจัยเรื่องนี้จะทำให้คนทั่วไปเข้าใจชีวิตคณงานก่อสร้างดีขึ้น

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งถอดจากเทปเสียงคำต่อคำและข้อมูลจากการบันทึกขณะสนทนากลุ่ม และการสังเกตถูกวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) และ

ตรวจสอบซึ่งกันและกัน (Cross check) จากนั้นนำมาตีความหมาย

คณะผู้วิจัยร่วมประชุมกันอภิปรายข้อมูลที่วิเคราะห์และตีความเพื่อถกประเด็นข้อค้นพบต่างๆ ให้ครอบคลุมประเด็นต่างๆ และลดความลำเอียงให้มากที่สุด

4. ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

4.1 ข้อมูลพื้นฐาน คณงานก่อสร้างหญิงจำนวน 248 คน

ลักษณะทางประชากร	จำนวน	ร้อยละ
อายุ (ปี)		
ต่ำกว่า 15	1	0.4
15 - 20	61	24.6
21 - 30	85	34.3
31 - 40	78	31.5
41 - 50	21	8.5
มากกว่า 50	2	0.8
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เรียน	7	2.8
ประถมศึกษา	232	93.5
มัธยมศึกษา	9	3.6
สถานภาพการสมรส		
โสด	70	28.2
แต่งงาน	162	65.3
หย่า	14	5.6
หม้าย	2	0.8
ที่พัก		
พักบ้านตนเอง	162	65.3
พักในที่พักของสถานก่อสร้าง	81	32.7
บ้านเช่า/บ้านญาติ	5	2.0

4.2 ลักษณะชุมชนก่อสร้าง ชุมชนก่อสร้างที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นทั่วไป และผุดเพิ่มอย่างรวดเร็ว เริ่มด้วยการปราบพื้นที่ให้โล่งกว้าง บ้างก็มีแนวรั้วกันอาณาเขต ต่อมามีการสร้างอาคารสำนักงานชั่วคราว ซึ่งมักจะเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว หลังเล็กบุพื้น และกันผนังด้วยไม้อัด ติดเครื่อง

ปรับอากาศ ตั้งตู้เอกสาร โต๊ะทำงาน และกระดาน
สื่อสารข้อมูลกำกับงาน บริเวณใกล้เคียงสำนักงาน
สร้างเป็นอาคารเก็บวัสดุก่อสร้างทั้งหมด ถือเป็น
สถานที่ทำงาน ถือเป็นเขตก่อสร้าง ซึ่งบางแห่ง
จะมีป้อมสำหรับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย
กำกับการเข้าออกของผู้คน สถานที่พักอาศัยนั้น
สังเกตเห็นได้ไม่ยากอะไรเลย ด้วยเอกลักษณ์โดดเด่น
เด่นเป็นบรรทัดฐานเดียวกันคือ ห้องแถวสังกะสี
เก่าบ้าง ใหม่บ้าง สร้างชั้นเดียวบ้าง สองชั้นบ้าง
แบ่งซอยเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดประมาณ 10-15
ตารางเมตร มีประตูเข้าออกด้านเดียว ไม่มีหน้าต่าง
ต่าง จำนวนห้องมากน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของ
โครงการ อาคารเหล่านี้ยังสร้างเพิ่มได้ง่ายดายเมื่อ
จำนวนคนงานเพิ่มขึ้น ในทำเลที่สะดวก แต่ไม่
จำเป็นต้องลัษตาสาธารณะ มีห้องส้วมสร้างเป็น
แถวต่อกันไม่กี่ห้อง พร้อมด้วยลานซักผ้าซึ่งถือเป็น
ห้องอาบน้ำกลางแจ้งด้วย เพราะไม่ต้องมีอะไร
นอกจากก๊อกน้ำ โถง หรือปูนก่อเป็นที่เก็บน้ำ
ขนาดเล็ก ๆ ส่วนของที่พักอาศัยเหล่านี้จะอยู่ใน
อาณาเขตเดียวกับสถานที่ก่อสร้าง แต่ก็มีบ้างที่
อยู่ห่างออกไป จนต้องจัดรถรับส่งคนงานจากที่พัก
ไปยังสถานที่ก่อสร้าง

คนงานก่อสร้างส่วนหนึ่งไม่ได้พักอาศัยใน
ที่พักดังกล่าว แต่พักที่บ้านตนเอง หรือบ้านเช่า
แต่คนงานเหล่านั้น ก็ต้องใช้ชีวิตวันละไม่ต่ำกว่า
10 ชั่วโมงในชุมชนก่อสร้าง

4.3 วิธีชีวิตของหญิงก่อสร้าง

4.3.1 งานชายหญิงในอุตสาหกรรม ก่อสร้าง

1) ผู้ชายเป็นช่าง ผู้หญิงตามปูน

คำพูดนี้ออกจากปากของหญิงชายในอุตสาหกรรม
ก่อสร้างอย่างเป็นทางการอย่างอัตโนมัติ และทันที
เมื่อถูกถามว่า “ในงานก่อสร้าง ผู้ชายทำอะไร
ผู้หญิงทำอะไร” ข้อมูลจาก การสังเกต การสัมภาษณ์

และสนทนากลุ่ม ตรวจสอบออกมาตรงกันว่า
โดยทั่วไปแล้วงานกรรมกรในอุตสาหกรรมก่อสร้าง
ได้ถูกแบ่งอย่างไม่เป็นทางการแต่ถือปฏิบัติเป็น
ประเพณีไว้ดังนี้

งานผู้หญิง : ทัวถึงปูนที่ผสมแล้วไปให้ช่าง
ฉาบ (ตามปูน) ผูกเหล็กเส้น ขนดิน ขนทรายโดยใช้
กระป๋องหัวหรือใส่รถเข็น ทำความสะอาดพื้นที่
เช่น เก็บเศษไม้ เศษเหล็ก เก็บกวาด

งานผู้ชาย : ขุดดิน แยกทามต่าง ๆ เช่น
ไม้ ปูนเหล็ก ผสมปูน (หน้าไม้) งานขนย้าย แยก
ทามในที่สูง

เหตุผลของการแบ่งงานเช่นนี้คือผู้ชายทำงาน
หนักและเสี่ยง ส่วนผู้หญิงงานเบา และเสี่ยง
น้อยกว่า นอกจากนั้นถือว่างานผู้หญิงเป็นงาน
“สนับสนุนงานผู้ชาย”

ในงานก่อสร้างชั้นพื้นฐานส่วนใหญ่ แม้
จำนวนกรรมกรชายมีมากกว่าหญิง แต่กรรมกร
ชายที่ทำงานไร้ฝีมือมีน้อยกว่ากรรมกรหญิง กรรมกร
ที่เป็นชายส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่เพิ่งเข้าสู่งาน
ก่อสร้างไม่นานนัก เมื่อเป็นกรรมกรได้ระยะหนึ่งก็
เริ่มเรียนงานช่าง เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างเหล็ก
ช่างสี จากช่างคนอื่น ๆ แล้วขยับฐานะจากกรรมกร
ไปเป็นผู้ช่วยช่าง และช่างในที่สุด

ช่าง โดยเฉพาะช่างไม้ ช่างเหล็ก ทั้งหมดเป็น
ชาย ส่วนช่างปูนมีช่างที่เป็นหญิงบ้าง แต่ก็จำนวน
น้อย งานช่างเป็นงานที่จัดว่า “สูง” กว่างานกรรมกร
เพราะต้องได้รับการฝึกฝนมาเป็นพิเศษ ค่าจ้างก็
มากกว่า เหตุผลที่ช่างเกือบทั้งหมดเป็นผู้ชายนั้น
ประการหนึ่งเนื่องจากงานช่างส่วนใหญ่ต้องปีนป่าย
อยู่ในที่สูง บางครั้งต้องอยู่บนนั่งร้านนอกตัว
อาคาร ซึ่งถือว่าเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ

ด้วยลักษณะงานที่ต่างกันระหว่างกรรมกร
หญิง-ชาย ปัญหาสุขภาพอนามัยที่เกิดกับกรรมกร
ชาย-หญิงก็ต่างกันไปด้วย กล่าวคือ กรรมกรหญิง

ได้รับอุบัติเหตุจากการตกจากที่สูงน้อยกว่ากรรมกรชาย แต่จะได้รับอุบัติเหตุเล็กๆ น้อยๆ เช่น เทียบตะปู ถูกวัสดุสิ่งของตกใส่ โดนใบเบอร์ดบาด กรรมกรหญิงจะมีปัญหาปวดเมื่อยตามเนื้อตัว หลัง ไทล่ และสะโพกมาก เมื่อต้องนั่งผูกเหล็กนานๆ หรือมีผื่นคันตาม แขน ขา เนื่องจากแพ้ปูน

กรรมกรหญิงที่ทำงานแบกหามปูน เหล็ก หรือผสมปูน (เนื่องจากร่างกายแข็งแรง และรับอาสาหัวหน้าคนงาน) บอกว่ารู้สึกเจ็บหน้าอก เจ็บปีกมดลูก เจ็บหน้าท้อง เช่นเดียวกับการตามปูน ถ้าวันไหนงานหนักต้องตามปูน ขนหิน ขนทรายมากก็จะรู้สึกเจ็บบริเวณดังกล่าวเช่นกัน ส่วนกรรมกรชายนั้นบ่นเรื่องปวดตามเนื้อตัว อย่างไรก็ตามคนงานก่อสร้างทั้งหญิงและชายต่างมีทัศนคติเชิงบวกในเรื่องสุขภาพคือ ทั้งคนงานชายและหญิงเชื่อว่า ถึงแม้งานก่อสร้างจะเสี่ยงอุบัติเหตุ แต่ก็ใช่ว่าเป็นงานที่ทำให้ได้ออกกำลังกายทุกวัน เช่น คำกล่าวของกรรมกรหญิงอายุ 25 ปี คนหนึ่งว่า "(งานกรรมกร) ทำให้เหนื่อยบ้างเป็นครั้งคราว แต่ก็ทำให้เราแข็งแรง เพราะได้ออกกำลังกายทุกวัน เหนื่อยในเวลาทำงานแต่เมื่อพักผ่อนแล้วก็หายเหนื่อย ดึกว่าอยู่เฉยๆ"

นอกจากนั้น ในภาพรวมของการก่อสร้างซึ่งกรรมกรทุกคนเห็นว่าเป็นงานเสี่ยงและหนัก แต่ในแง่ที่เกี่ยวกับสุขภาพของผู้หญิงโดยเฉพาะแล้วก็เห็นว่าไม่มีอันตรายพิเศษเฉพาะกับผู้หญิง

2) งานเบาค่าแรงน้อย งานหนักค่าแรงมาก

สืบเนื่องจากแนวคิดที่ว่า หญิงอ่อนแอทำได้แต่งานเบาๆ ส่วนชายแข็งแรงทำงานหนัก นอกจากนั้นเมื่อจำเป็นกรรมกรชายทุกคนทำงานแทนกรรมกรหญิงได้ แต่กรรมกรหญิงบางคนเท่านั้นที่จะทำงานที่ถือว่า "หนัก" แทนกรรมกรชายได้ ทำให้ค่าจ้างแรงงานของกรรมกรหญิงน้อยกว่ากรรมกรชาย 5-15 บาทต่อวัน แม้ว่ากรรมกรหญิงจะทำงานได้

เนืองงานไม่ต่ำจากชาย ค่าจ้างก็ยังไม่ต่ำกว่า แนวคิดนี้ไม่ได้เป็นพื้นฐานในการจ่ายค่าแรงกรรมกรเท่านั้น แต่ยังใช้กับงานช่างด้วย กล่าวคือ ช่างหญิงได้ค่าแรงน้อยกว่าช่างชาย 10-20 บาทต่อวัน แม้ว่าช่างหญิงคนนั้นจะมีประสบการณ์งานช่างมากกว่าชายก็ตาม ด้วยทัศนคติที่ว่า ผู้หญิงทำงานได้น้อยกว่าผู้ชาย ก็ทำให้ค่าจ้างกรรมกรหญิงไม่มีโอกาสเท่าเทียมกรรมกรชาย นอกจากนั้น การที่กรรมกรหญิงจำนวนไม่น้อย แม้ว่าจะไม่พอใจกับค่าแรงที่เห็นว่ามันน้อย แต่ก็ไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองเสียเปรียบกรรมกรชาย เพราะเห็นว่างานหลายอย่างที่กรรมกรชายทำ โดยเฉพาะงานแบกหามในที่สูงตนเองทำไม่ได้ ถ้ารับค่าจ้างเท่ากันแล้วทำเหมือนกันไม่ได้ก็ไม่ดี ดังนั้น พลังในการรวมตัวเพื่อต่อรองให้ได้ค่าแรงเท่าเทียมกันจึงไม่เพียงพอแม้จำนวนกรรมกรหญิงจะมีจำนวนมากก็ตาม

ด้วยค่าจ้างแรงงานที่ต่างกัน จากทัศนคติที่แรงงานของกรรมกรหญิงด้อยกว่ากรรมกรชาย ทำให้สถานภาพของกรรมกรหญิงด้อยกว่ากรรมกรชาย

นอกจากนั้น ปรากฏการณ์ที่กรรมกรชายส่วนใหญ่มักเลื่อนฐานะขึ้นไปเป็นช่าง ซึ่งเป็นงานที่คนงานก่อสร้างกล่าวว่าเป็นงานที่ "ใช้ฝีมือ ใช้สมอง" นอกจากนั้นยังมีสถานภาพดีกว่ากรรมกร จึงมีทัศนคติว่ากรรมกรชายสามารถเลื่อนสถานภาพตัวเองให้สูงขึ้น แต่กรรมกรหญิงน้อยคนที่เลื่อนสถานภาพ ซึ่งถึงแม้เลื่อนขึ้นไปเป็นช่างก็ยังเป็น "ช่างชั้น 2" รองจากช่างผู้ชายอยู่นั่นเอง

3) เลี้ยงลูก-ผูกเหล็ก-ตามปูน

โดยปกติในสังคมเกษตรกรรมของอีสาน ผู้หญิงมีภารกิจที่เด่นชัดอยู่ 3 ประการคือ เป็นแรงงานผลิตด้านเกษตรกรรมและหัตถกรรม เป็นผู้จรรโลงจริยธรรม และเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ เมื่อผู้หญิงเหล่านี้เข้าสู่อุตสาหกรรมก่อสร้างภารกิจก็ยังคงเดิม จะมีเปลี่ยนแปลงบ้าง คือ

การเป็นแรงงานผลิตด้านเกษตรกรรมและหัตถกรรมก็เปลี่ยนเป็นแรงงานก่อสร้าง ผลิตเม็ดเงินให้ครอบครัว

สำหรับกรรมกรหญิงที่เป็นโสด การเป็นกรรมกรก่อสร้าง เป็นการเปลี่ยนแปลงสถานที่และลักษณะงานจากไน้-นา และงานบ้านซึ่งมีเม็ดเงินไม่แน่นอนมาเป็นแหล่งก่อสร้างที่ทำงานเป็นเวลา และได้เม็ดเงินแน่นอนตามวันที่ทำงาน เวลารุ่นจากนั้น คือ การพักผ่อน เทียวเตร่ ซึ่งก็มีเวลาไม่มากนัก เนื่องจากงานก่อสร้างไม่มีวันหยุด ถ้าจะหยุดก็คือหยุดเอง แต่สำหรับกรรมกรหญิงที่มีครอบครัว การเป็นกรรมกรก่อสร้างทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป

กรรมกรหญิงจำนวนไม่น้อย ทำงานก่อสร้างอยู่ที่เดียวกับสามี พร้อมด้วยลูกเล็ก ๆ วัยก่อนเข้าโรงเรียน และวัยเรียน ทุกเช้าเธอต้องตื่นตีห้า หุงหาอาหารสำหรับทุกคน เตรียมลูกไปโรงเรียน เอาลูกไปฝากเพื่อนบ้านที่รับเลี้ยงเด็ก หรือบางคนก็มีญาติผู้ใหญ่อยู่ช่วยเลี้ยงลูกให้ ทุกอย่างต้องเสร็จก่อน 7 โมงเช้า ซึ่งเป็นเวลาเข้าทำงาน เลิกงาน 5 โมงเย็น หุงหาอาหาร จัดที่หลับที่นอนสำหรับทุกคน กว่าจะเรียบร้อยทุกอย่างก็เกือบ 2 ทุ่ม ได้พักผ่อน 1-2 ชั่วโมงก่อนเข้านอน

กรรมกรหญิงจำนวนมากในอีสานทำงานเข้าไป เย็นกลับ และส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านในอำเภอ หรือเขตใกล้เคียงกับสถานที่ก่อสร้างที่สามารถใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง ชีวิตของกรรมกรหญิงเหล่านี้ยังต้องใช้เวลาเพื่อปฏิบัติภารกิจตามบทบาททางเพศมากขึ้น เธอต้องตื่นสายที่สุดคือ ตีสี่ หุงหาอาหารเตรียมสำหรับ 2 มื้อ คือ เช้าและกลางวัน อาหารเช้าสำหรับทุกคนในครอบครัว กลางวันสำหรับตนเอง ประมาณตีห้าครึ่งรถรับจ้างมารับกว่าจะถึงที่ทำงานเกือบ 7 โมงเช้า ต้องรีบทานอาหารให้ทันเวลาเช้างาน เมื่อเลิกงานกว่าจะ

ถึงบ้านก็กว่า 6 โมงเย็น หุงหาอาหาร ซัก-ล้าง ทำความสะอาดจัดที่หลับที่นอนทุกอย่างกว่าจะเสร็จเกือบ 3 ทุ่ม บางคนดูละครโทรทัศน์ต่อ บางคนก็เข้านอนเลย เพื่อที่จะตื่นขึ้นมามากครั้งตอนตีสี่

กรรมกรหญิงที่เป็นภรรยากรรมกรชาย จึงปฏิบัติหน้าที่ครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นแล้ว การที่กรรมกรชายมีครอบครัวอยู่ด้วยยังสามารถป้องกันการแพร่กระจายของโรคเอดส์ได้ทางหนึ่งด้วย ดังเช่นทัศนะของกรรมกรชายเหล่านี้

"คนที่มีครอบครัวนี้ประหยัด เทียวมากใช้มากก็กลัวจะไม่พอใช้ ในครอบครัว ไปเทียวแล้วก็กลับมาเอาโรคติดลูกติดเมีย เสียเปรียบคนหนุ่มสักหน่อย (เพราะเทียวไม่ได้ตามใจ)" "คนหนุ่มเขาไม่กลัวโรคเอดส์ เขากลัวโรคอด"

จะเห็นว่า ชีวิตกรรมกรก่อสร้างหญิงต้องรับภาระกิจในบ้านไว้เช่นเดิม แม้จะมีภาระกิจนอกบ้านเพิ่มก็ตาม ส่วนชายที่ช่วยงานบ้านภรรยาทั้งหมดให้เหตุผลว่า "สงสาร เห็นเขาเหนื่อย" ไม่ใช่เพราะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่ตนเองต้องรับผิดชอบร่วมด้วย ดังนั้น สำหรับกรรมกรหญิงที่มีสามีมีลูกอยู่ด้วยการ "เลี้ยงลูก ผูกเหล็ก ตามปูน" จึงเป็นภาระกิจประจำวันที่บกรบรองไม่ได้

4.3.2 ผู้หญิงหัวอ่อน ผู้ชายหัวแข็ง

ทัศนะที่ว่า หญิงอ่อนแอ มิได้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมเฉพาะการแบ่งงานและค่าจ้างแรงงานในอุตสาหกรรมก่อสร้างเท่านั้น ยังปรากฏในรูปของการปกครอง การควบคุมงานอีกด้วย

หัวหน้ากรรมกร หรือ "เถ้าแก" ล้วนเป็นชาย เพราะต้องเป็นหัวหน้า เป็นผู้นำเป็นผู้ทำงาน นอกจากนั้นบางคนยังทำหน้าที่จ่ายงาน คุมงานเองอีกด้วย กรรมกรชายมักจะเห็นว่า กรรมกรหญิงนั้น "พุดง่าย" และ "รักการรักงาน" มากกว่าผู้ชาย

ดังนั้น จึงปกครองง่าย กรรมการหญิงเองก็ให้ทัศนะว่า ถ้าไม่นับว่ากรรมการหญิงทำงานในที่สูงลำบากและแบกหามหนัก ๆ ได้น้อยกว่ากรรมการชายแล้ว นายจ้างต้องการกรรมการหญิงมากกว่ากรรมการชาย อย่างไรก็ตาม กรรมการชายหลายคนก็แย้งว่า นายจ้างชอบกรรมการชายมากกว่าแม้ว่ากรรมการชายจะพูดยากกว่าก็ตาม เพราะกรรมการชายทำงานได้มากกว่า ความเห็นที่ขัดแย้งกันนี้ เกิดเนื่องจากทั้งกรรมการหญิงและชายต่างเห็นว่า จุดเด่นของตนเองคือ คุณสมบัติพึงประสงค์ของนายจ้างหรือเจ้าแก๊ว จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยว่า กรรมการชายพึงพอใจที่จะทำงานที่เห็นว่า "หนัก" และ "เสียง" และไม่ชอบทำงานที่เป็น "งานผู้หญิง" เช่น เก็บกวาดตามปู่น ส่วนกรรมการหญิงเองยอมที่จะถูกเอาเปรียบค่าจ้างแรงงาน ไม่กล้าเอาเรื่องกับนายจ้างเพราะกลัวว่าถ้า "หัวแข็ง" โวยวาย หรือต่อรองก็จะทำให้ตัวเองลำบาก ตกงาน หรือทำให้คนอื่นเดือดร้อนไปด้วย

การที่กรรมการชายจะได้เถียง ต่อรองกับนายจ้าง หรือเจ้าแก๊ว ถือเป็นเรื่องธรรมดา แต่ถ้าเป็นกรรมการหญิงทำเช่นนั้นบ้าง ถือว่าเป็นเรื่องไม่ธรรมดาที่เกิดขึ้นนาน ๆ ครั้ง และเมื่อเกิดขึ้นแล้ว กรรมการหญิงที่ "หัวแข็ง" คนนั้นก็จะถูกจับตาเป็นพิเศษ ดังเช่นเหตุการณ์ที่เกิดกับพิม กรรมการก่อสร้างสาวโสด อายุ 17 ปี เธอเล่าว่า "ตอนนั้นค่าแรงวันละ 65 บาท เขา (นายจ้าง) แจ้งว่าจะเพิ่มให้ ก็ได้แต่พูด เวลาผ่านไปหลายวิก แล้วก็ไม่มีเพิ่มสักที ฉันทัดเดินไปหาหัวหน้าบอกเขาว่า ขอค่าแรงขึ้นหน่อยได้ไหม งานมันหนัก หัวหนักก็ไม่พอใจเท่าไร แต่ไม่ว่าอะไร หลังจากนั้นอีก 2-3 วิก ค่าแรงก็เพิ่มเป็นวันละ 70 บาท แต่หัวหน้าก็ไม่ชอบหน้าฉัน ว่าฉันหัวแข็งพอมิเรื่องเรียนอะไรก็ว่าฉันก่อเรื่องทุกที"

นอกจากการหัวแข็งในหน้าที่การงานจะไม่

เป็นที่พึงประสงค์ของหัวหน้างานแล้ว ถ้ากรรมการหญิงที่ประพฤติตัวเหมือนชายในเรื่องการเที่ยวเตร่ ถ้าทำมาแล้วไม่เชื่อจะถือว่าหัวแข็ง ซึ่งถ้าเป็นกรรมการชายมีพฤติกรรมส่วนตัวเช่นเดียวกันจะถือว่าธรรมดา ดังปรากฏในการสนทนากลุ่มครึ่งหนึ่งซึ่งมีทั้งคนงานชายและหญิงอยู่ในกลุ่มเดียวกัน

4.3.3 ชายตั้งวง หญิงนั่งกยุ

ด้วยกรรมการก่อสร้างที่ทำงานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งคนที่ท้องถิ่นที่มีบ้านอยู่ในเขตใกล้เคียงกับสถานที่ก่อสร้าง และคนต่างถิ่นที่มาจากต่างจังหวัดหรือต่างภาค คนท้องถิ่นทั้งหมดจะพักอาศัยอยู่บ้านตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่คือ หมู่บ้านในเขตชนบท ส่วนคนต่างถิ่นอาศัยอยู่ในที่พักคนงานที่นายจ้างจัดให้ (คนงานสร้างที่พักกันเอง) ซึ่งบางแห่งก็อยู่ในบริเวณหรือใกล้เคียงบริเวณสถานที่ก่อสร้าง บางแห่งก็อยู่ไกลจากสถานที่ก่อสร้าง แต่อยู่ในรัศมีที่จะเดินหรือนั่งรถไปทำงานได้โดยไม่เสียเวลามากนัก อย่างไรก็ตาม กรรมการส่วนใหญ่คือ คนท้องถิ่น

เนื่องจากงานก่อสร้างไม่มีวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ มีวันหยุดนักขัตฤกษ์บางวันเท่านั้น เช่น ปีใหม่ ตรุษจีน สงกรานต์ และวันแรงงาน นอกจากนั้นก็ในวันหยุดอย่างไม่เป็นทางการ เช่น หยุดทำงาน 1 วัน หลังวันรับเงินประจำวิก หยุดเองเมื่อป่วยหรือมีธุระ หรือเมื่อรู้สึกอยากพักผ่อน การพักผ่อนหย่อนใจประจำจึงมีเฉพาะหลังเลิกงาน และหลังวันรับเงินประจำวิกเท่านั้น

คนงานก่อสร้างทั้งชาย-หญิงต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า การพักผ่อนหย่อนใจที่ดีที่สุดสำหรับพวกเขา คือ การนอน เพราะงานหนัก เหนื่อยหลายครั้งที่ต้องทำงานกลางแดดติดต่อกันหลายชั่วโมง หลายวัน การได้นอนพักจึงเป็นความสุขอย่างที่สุด เมื่อได้นอนเต็มที่แล้วจึงคิดถึงการพัก

ผ่อนแบบอื่น ๆ

นอกจากการนอนแล้ว การ "ออกไปใช้เงิน" ก็เป็นการหาความสุขอีกชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นมาก ในวันหยุดหลังการรับเงินประจำวัย กรรมการชาย-หญิง ที่มีครอบครัวใช้เวลาวันนี้ออกไปจับจ่ายซื้อของกินของใช้สำหรับตนเองและลูก ที่ไม่มีครอบครัวอยู่ด้วยก็ส่งเงินไปให้หรือไปเยี่ยมบ้าน ส่วนคนโสดนั้นบ้างก็ส่งเงินกลับบ้าน บ้างกลับไปเยี่ยมบ้าน และบ้างออกเที่ยวเตร่ตามตลาดและศูนย์การค้า

มีกิจกรรมทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างกรรมการชายและหญิงหลังเวลางาน ซึ่งปรากฏชัดเจนในกลุ่มคนงานที่พักอยู่ในที่พักของบริษัทก่อสร้าง คือ คนงานชายตั้งวงดื่มเหล้าร้องเพลง ขณะที่คนงานหญิงจับกลุ่มนั่งคุยกัน

กิจกรรมตั้งวงเหล้าส่วนใหญ่เกิดขึ้นตอนเย็นของวันรับเงินประจำวัย โดยพวกที่เป็นญาติเป็นเพื่อนฝูงต่างชวนกันมาลงเงินซื้อเหล้า กับแก้ม แล้วกินด้วยกัน ร้องเพลงกันไปจนเวลาล่วงเลยหลังเที่ยงคืนจึงแยกย้ายกันไปนอน บางคืนก็ตั้งวงถึงสว่าง ส่วนในวันปกตินั้น มักไม่ตั้งวงแต่คนงานชายมักดื่มเหล้าเล็กน้อยก่อนอาหารเย็นด้วยเหตุผลว่า "บำรุงกำลัง" บ้าง "ให้กินข้าวอร่อย" บ้างและ "จะได้หลับสบายบ้าง"

สิ่งที่มักเกิดขึ้นแต่ไม่ทุกครั้งเมื่อตั้งวงเหล้าคือ มีคนเมาแล้วเกิดการทะเลาะวิวาท ซึ่งคนงานจะกล่าวว่า "เป็นเรื่องธรรมดา" และ "พี่น้องกันทั้งนั้น ไม่มีอะไรรุนแรง"

ด้วยเหตุที่การดื่มเหล้าเป็นกิจวัตรปกติ ดื่มมากบ้าง น้อยบ้างตามวาระโอกาส ร้านขายของในบริเวณที่พักคนงานจึงมักขายสุราด้วย และเป็นสินค้าที่ขายดีไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสินค้าอุปโภคบริโภคชนิดอื่น ๆ

ขณะที่คนงานชายตั้งวงเหล้า คนงานหญิง

ก็ตั้งวงสนทนา ในวงสนทนามีของขบเคี้ยวด้วย ถ้าเป็นคนถิ่นอีสาน ของกินในวงมักจะเป็นส้มตำมะละกอบ้าง ผลไม้เปรี้ยว ๆ บ้าง ถ้าไม่ใช่คนถิ่นอีสานก็มักเป็นอาหารอย่างอื่น อย่างไรก็ตามไม่มีการแบ่งกลุ่มกันชัดเจนว่า อีสานหรือไม่ใช่อีสาน การรวมกลุ่มสนทนามักเป็นกลุ่มที่พุกใกล้ ๆ กัน เป็นญาติพี่น้องกัน หรือถูกอภัยภัยกัน หรือวัยใกล้เคียงกัน

วงสนทนาของคนงานหญิงมักเลิกไม่ดึก เพราะถ้าเป็นคนที่มีลูกก็ต้องเอาลูกไปนอน ถ้าไม่มีลูกก็ไปดูละครโทรทัศน์ หรือไปพักผ่อน ในบางโอกาสวงสนทนาของคนงานหญิงบางกลุ่มมีการดื่มสุราด้วย ซึ่งก็มักเป็นคนงานที่มีอายุ มีครอบครัวแล้ว และมักเป็นกลุ่มที่สนิทชิดเชื้อกัน คนงานชายหญิงไม่กินเหล้าวงเดียวกันด้วยเหตุผลว่า "ไม่สนุก" และ "คุยกันคนละเรื่อง" อย่างไรก็ตามวงเหล้าของคนงานหญิงมีน้อยมากและถือว่าไม่ใช่ภาวะปกติเกิดขึ้นในวาระพิเศษเท่านั้น เช่น ถูกหวยได้ดิน

การตั้งวงเหล้าของคนงานชาย และการตั้งวงสนทนาของคนงานหญิงก็เป็นสาเหตุให้หญิงชายกรรมการก่อสร้างมีปัญหาสุขภาพอนามัยต่างกัน เช่น กรรมการชายมีปัญหาสุขภาพจากฤทธิ์ของสุรา เช่น อุบัติเหตุ การทำร้ายร่างกาย และโรคที่เกิดจากสุรา ส่วนกรรมการหญิงน้อยคนที่จะมีปัญหาจากสาเหตุนี้

4.3.4 ผัวเมียตีกันเป็นเรื่องธรรมดา

ปรากฏการณ์การทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัวคนงานก่อสร้างที่พักอาศัยอยู่ในที่ ๆ บริษัทจัดให้ถือว่าเป็นเรื่อง "ธรรมดา" สาเหตุของการทะเลาะเบาะแว้งคือ พุดไม่เข้าหู ใช้เงินเกินบผู้หญิงหึงสามี สามีหวาดระแวงภรรยา ภรรยาตำวงศ์ตระกูลสามี สามีกินเหล้าเมาไปอาละวาดลูกเมีย ภรรยาไม่ให้เงินไปเล่นการพนัน สาเหตุทั้งหมดนี้ คนงานกล่าวว่า เป็น "ปัญหาภายใน

ครอบครัว” ซึ่งคนภายนอกไม่สมควรจะเข้าไปเกี่ยวข้อง เมื่อมีเหตุทะเลาะกันแล้วก็มีการทำร้ายร่างกายกัน ผู้ทำร้ายและถูกทำร้ายมีทั้งที่เป็นสามีและภรรยา

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า การทำร้ายร่างกายมักมีจุดเริ่มต้นที่สามีคุกคามภรรยา ซึ่งถ้าไม่มีการโต้ตอบหรือป้องกันตัวจากภรรยา ก็จะไม่มีการทำร้ายร่างกายที่รุนแรง แต่ถ้าภรรยาโต้ตอบ มักมีการบาดเจ็บรุนแรงเกิดขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่าถ้าภรรยาไม่หัวแข็งที่จะต่อสู้ ยอมปล่อย ให้สามีวางอำนาจได้ตามใจ ก็จะไม่มีการบาดเจ็บรุนแรง ปรากฏการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าผู้หญิงต้องการความสงบสันติในครอบครัว เธอจะต้องสงบเสงี่ยม ยอมรับอำนาจของสามีโดยุษุญ

เมื่อสังคมเห็นว่าการตบตี หรือทำร้ายร่างกายของคู่สามีภรรยา เป็นเรื่องภายในครอบครัว ดังคำกล่าวของคนงานชายคนหนึ่งว่า “ถ้าไม่ใช่ญาติก็ไม่ยุ่งเกี่ยว ถ้าเป็นญาติเราก็กินไม่ได้ แต่ถ้าเป็นคนอื่น เขาก็ว่าเรายุ่ง เราไม่กล้าไปว่าเขาหรอก”

สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้ไม่มีกลไกทางสังคมที่ช่วยป้องกันความรุนแรงในครอบครัว หรือลดระดับความรุนแรงลง

5. สรุปผลการวิจัย

อาชีพกรรมกรก่อสร้างเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนัก ขาดหลักประกันด้านเศรษฐกิจ และความปลอดภัย ขาดระบบสนับสนุนที่จะพัฒนาความสามารถ หรือเลื่อนชั้นทางสังคม จึงถือว่าเป็นกลุ่มด้อยโอกาสกลุ่มหนึ่งในสังคมไทย ภายใต้การด้อยโอกาสนั้น ประเด็นด้านมนุษยเพศ (Gender) โดยเฉพาะในเรื่องความแตกต่างระหว่างชาย-หญิง บทบาททางเพศก็ทำให้เพศหญิงเป็นผู้ไร้โอกาสที่จะต่อรอง และพัฒนาตัวเอง

อย่างไรก็ตาม ด้วยแนวความคิดเดียวกันนี้ กรรมกรหญิงก็ได้ประโยชน์ในแง่ของการลดความเสี่ยงที่จะได้รับอันตราย จากการตกจากที่สูง เนื่องจาก งานกรรมกรหญิงส่วนใหญ่อยู่ในพื้นราบ และในตัวอาคาร ในประเด็นนี้กรรมกรหญิงเป็น “เหยียบน”

สังคมได้ใช้ความแตกต่างทางชีวภาพของชาย-หญิงมาเป็นรากฐานของข้ออ้างของความไม่เท่าเทียมกัน โดยที่มีข้อเท็จจริงทางชีวภาพของหญิง 3 ประการ คือ

5.1 ผู้หญิงมีพันธุนาการที่ตนเองต้องเป็นผู้กำเนิดบุตร และจึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

5.2 ตัวอ่อนของมนุษย์ต้องพึ่งพากับแม่เป็นเวลานาน

5.3 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสิ่งที่เรียกว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างมารดา-บุตร” นั้นมีอยู่เสมอในทุกสังคม สิ่งนี้มีผลต่อสภาพจิตของ “ผู้หญิง-มารดา-บุตร”

จากข้อเท็จจริง 3 ประการข้างต้น ทำให้การแบ่งงานครั้งแรกในสังคมกระทำโดยใช้เพศเป็นหลัก (กาญจนา, 2535) ด้วยรากฐานนี้งานก่อสร้างจึงมีการแบ่งงานชาย-หญิง และหญิงต้องรับภาระในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้แยกว่าหญิงคือผู้อ่อนแอ ทำงานหนักไม่ได้เนื่องจากเท่ากับชายที่แข็งแรงกว่า หญิงจึงต้องได้ค่าแรงงานน้อยกว่าชายในทุกกรณี

นอกจากนั้น การที่ผู้หญิงทุกคนต้องตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ว่า “ที่อยู่ของผู้หญิงคือที่บ้าน” โดยที่บ้านสำหรับหญิงกรรมกรก่อสร้างคือที่ ๆ งานทุกอย่างในบ้านต้องใช้แรงงานกายอย่างหนัก โดยปราศจากเครื่องทุ่นแรง และเป็นงานที่เพิ่มเติมจากงานกรรมกรที่ต้องทำเพื่อหาเลี้ยงชีพ และครอบครัว ทำให้หญิงต้องรับภาระหนักเป็น 2 เท่า ในประเด็นความแตกต่างทางเพศนี้ สังคมทำ

ให้กรรมกรก่อสร้างหญิงตกเป็น "เบี้ยล่าง" และ
ด้วยคุณค่า ตกอยู่ในภาวะไร้โอกาสท่ามกลางกลุ่ม
กรรมกรก่อสร้าง ซึ่งเป็นผู้ด้อยโอกาสในสังคม

6. กิตติกรรมประกาศ

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องนี้อยู่ภายใต้งานวิจัย
เรื่องปัญหาสังคมและสุขภาพของคนงานก่อสร้าง
ในประเทศไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย
จากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข คณะผู้วิจัยจึง
ขอขอบคุณสถาบันดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้

7. เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. 2535. **อิตถีศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนัก
พิมพ์เจนเดอร์เพลส.
กรมแรงงาน. 2536. **สถิติแรงงาน 2534-2535**. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
Denzin, N. K. 1978. (**The Research Act: A Theoretical
Introduction to Sociological Methods.**)
New York : McGraw-Hill.